http://dx.doi.org/10.18778/8088-241-6.11

Mária Beláková
Trnavská univerzita, Trnava

Slovensko-nemecké vzťahy v západoslovenskej hydronymii[1]

1. Bavorská kolonizácia v malokarpatskej oblasti

Kolonizácia v rozmedzí 12.–15. storočia je považovaná za prvú väčšiu kolonizáciu na Slovensku. Vzťahy s nemeckým etnikom sa prejavovali už v období Veľkej Moravy (kupci, christianizácia) či v stredoveku (v rámci šľachtických zväzkov), no neovplyvnili v takej vysokej miere naše dejiny ako osídľovanie v čase stredoveku a novoveku. M. Ďurkovská [2007] hovorí o štyroch vlnách kolonizácie. Prvá etapa (12. – zač. 15. stor.) bola najsilnejšou, nazývame ju aj „bavorská", a jej cieľom bolo pozdvihnutie hospodárskej úrovne Tatármi zničenej krajiny. V tomto období bola osídlená veľká časť dnešného Slovenska (Spiš, banské mestá, východné i západné Slovensko), no najmä malokarpatské vinohradnícke mestá (sú v centre záujmu nášho výskumu).

Druhá etapa (16.–17. stor.) mala protireformačný charakter, na naše územie prichádzajú náboženskí exulanti, medzi nimi aj známi Habáni (habánska keramika). Začiatkom 18. storočia sa za sprísnených podmienok z preľudnených nemeckých oblastí dosídľujú, v rámci 3. etapy, južné oblasti súčasného Slovenska a Spiš. V tejto etape prichádzajú na naše územie tiež Bavori, rovnako, ako tomu bolo v 12. stor. Poslednou vlnou (19. stor.) sa posilňuje priemysel, hutníctvo a železiarstvo.

Zo všetkých nemeckých kolonizačných vĺn je pre nás najzaujímavejšou prvá, najsilnejšia, charakteristická príchodom bavorského obyvateľstva a tzv. „huncokárov" do neosídlených oblastí Malých Karpát. Prichádzajúce obyvateľstvo, ktoré primárne osídľovalo pustatiny pri významných strategických bodoch, nám o sebe zanechalo svedectvo v podobe chotárnych názvov. Keďže sa usídľovali v dovtedy neobývaných lokalitách, mnohé chotárne názvy nemajú slovenských predchodcov (nemecké podoby považujeme za pôvodné) a často

[1] Štúdia je súčasťou riešenia projektu Synchrónna a diachrónna hydronymia Žitného ostrova VEGA 1/0510/12 (2012–2014).

ani kontinuum (po odchode bavorského etnika zostali mnohé oblasti neosídlené). Výskumom chotárnych názvov v malokarpatských vinohradníckych lokalitách sa zaoberali viacerí autori obecných monografií, napríklad J. Voda [rkp.], P. Šulla [1945, rkp.], Vavák [2010], Dubovský [1984] a mnohí iní. Centrom nášho záujmu je však len časť týchto názvov, a to hydronymá. Keďže ide o podhorské vinohradnícke oblasti, početné sú najmä názvy studní a prameňov vyvierajúcich v Malých Karpatoch. Lokalita je charakteristická vysokým počtom menej výdatných potokov, z ktorých sú mnohé dnes už zregulované alebo preklasifikované na občasné vodné toky.

Hydronymá väčších vodných tokov (Gidra (Pleva), Ronava, Plazov, Lúčnik atď.) si zachovali svoj pôvodnejší tvar, menšie toky sú pomenované nemeckými názvami. Názov hornej časti Gidry, Pajdla, je tiež pravdepodobne nemeckým. Hoci prevláda všeobecný názor, že ide o pôvodnú slov. podobu Pojidlá vo význame „napájadlo“, nemôžeme s istotou vylúčiť ani možnosť, že pôvodný tvar mohol byť bavorský, so základom *das Bad-* (sl. kúpeľ, kúpalisko); (porov. analógiu s bav. moidla k nem. mädchen).

2. Špecifiká a klasifikácia pôvodných nemeckých hydroným v skúmanom území

Nemecké hydronymá pre potreby štúdie rozdeľujeme, podobne ako J. Voda [rkp.], na dve základné skupiny:

1. primárne:

a) tie, ktoré nemajú slovenský ekvivalent, napr. *Bei den Sicken Linde*, *Bei den gebohrten Buche*…;

b) tie, ktoré nahradilo slovenské pomenovanie, napr. *dnešný Stoličný potok* (*Stein Bach v dolnej časti toku*, *Roter Bach v hornej časti toku*);

2. názvy čiastočne preložené resp. skomolené, napr. *Nitrperská studienka* (< *Mittelberg*), *Raštún*, *Rošlím* (< *Rothstein*, [*Rothlehm*]); [porov. Hladký 2011: 107], Šmolzie (< *der Schalsee*); [Závodný, rkp.: 256].

Skomolených hydroným nachádzame na území západného Slovenska, a nielen západného, množstvo. Ich motivácia je jednoduchá, priezračná, no niekedy obrazná, ťažko rozlúštiteľná. K názvom s priezračnou motiváciou patria napríklad hydronymá **Herngríb* (< *Herrn*, *Grube*); [Závodný, rkp.: 276], *Firiglovský potok* alebo **Firiglovská studienka* (< *TN. Viereckel*; štvrtáky), *Solcársky potok* (< *TN. Salzer*; „slanisko, močaristá pôda“). Obrazná motivácia, v mnohých prípadoch z terénnych názvov, je očividná v hydronymách napr. *Hamrštílska studienka* (< *TN. Hammer stiel*; porisko, rúčka na kladive), **V Kolébkach na Kráľovej* (< *TN. Wiege*; terénna preliačina pripomínajúca kolísku) atď.

2.1. Formanty typické pre bavorské hydronymá v malokarpatskej oblasti

Medzi sledovanými nemeckými podobami hydroným, ktoré považujeme za pôvodné, sme zaznamenali isté špecifiká. J. Voda vo svojej dizertácii [rkp.] ich klasifikuje ako pôvodne bavorské, a to na základe formantov ***-bach > -pach***, ***poch***, ***-brunn > -prun***, ***-berg > -perk***, ***-perg***, ***-perek***, ***-stein > -štún***, -štán, formantov ***-ay***, ***-ey***, ***-oy*** na označovanie krajiny. Špecifická podoba týchto formantov je výsledkom pôsobenia výslovnostných prvkov bavorčiny (J. Voda [rkp.] hovorí o dialekte mittelbayrisch, transformovanom viedenskou nemčinou; Bavori tadiaľ prechádzali na naše územie) a západoslovenského dialektu.

Prvým, charakteristickým znakom nami skúmaných hydroným je výslovnosť bilabiálnej hlásky „*b*“ ako bilabiálneho „*p*“. Oficiálne zaznamenaná podoba vodných názvov tohto typu je odrazom ich výslovnosti – v nemčine sa znelosť prejavuje prídychom, ktorý používateľ slovenského jazyka vníma ako explozívne „*p*“. Paradoxne však, bavorské dialekty sú príznačné „oslabením prídychu“ a „*p*, *t*, *k*“ sa menia na „*b*, *d*, *g*“. Výslovnosť, ktorú zaznamenali naši predkovia, nebola teda typicky bavorská, bavorskou bola len lexika. Ako typické príklady môžeme uviesť napríklad hydronymá s formantom *-pach*, *-poch*, *-pah*:

Štampošský potok, ***Štampošská studienka < Stein***, ***Bach*** (*TN. Štampoch*), (rovnaké názvy uvádza aj Krško 2008: 206; Závodný, rkp.: 149);

Altpach < AltBach < Altstadter Bach [Dubovský – Žudel 1982: 40];

Švajncpoch < ***Schwein Bach*** [Závodný rkp.: 101];

Limpošek < Lehm Bach [Závodný rkp.: 101];

Kolpašský potok < Gold Bach [Krško 2008: 108];

Rovnaké formanty nachádzame aj v dnes už nepoužívaných hydronymách, napr. v nem. ***Weynaherpah > Vajnorský potok***, alebo osadných názvoch motivovaných vodným názvom, napr. *Limpach* (dnes Limbach), Švajncpoch alebo Švajncpach (dnes Viničné).

V spomínaných hydronymách je zjavná, okrem zmeny bilabiálnych hlások, aj vokalická zmena *-ei* > *-a*. J. Voda [rkp.] ju uvádza ako podstatný znak bavorčiny, napr. Štampošský potok ***< *VN. Steinbach > Stambach > Štampoch***, ***Štampach*** (porov. aj Závodný rkp.: 149). Podobný príklad uvádza aj J. Krško pri variante Sikenice (→ Hron): ***Hampoch < Hein***, ***Bach*** [porov. Krško 2012: 205].

Ďalším formantom uchovávajúcim zmenu b > p je *-berg* > *-perg*, *-perek*, *-perk*. Zo základu slova vyplýva, že motivantom je terénny názov motivovaný charakterom terénu, napr.:

****Rozumperská studienka < TN. Rozumperky < TN. Rosenberg*** (kopec porastený divými ružami);

****Šarkaperská studienka < TN. Šarkaperky*** < TN. Schreckenberg (rozoklaný vrch, „puknutý“);

Nitrperská studienka < TN. Nitrperky < TN. Mittelberg (vrch nachádzajúci sa v strede);

***Kuciperk* [*jazero*]**; [porov. Závodný, rkp.: 296].

Výnimkou medzi hydronymami je názov ***Sebrecký potok*** < TN. Sebreky < TN. Sehrberg („vyhliadkový vrch").

Hoci sa vo vodných názvoch nezachovala, ale zaznamenali sme aj zmenu z nem. apel. der Brunnen (studňa, prameň) ***-brun > -prun***. Podoba je petrifikovaná, paradoxne, v terénnych názvoch, napr. v TN. ***Hasprun*** (dnes lokalita Zajačie) < *Hasen*, *brunnen*. Podobných názvov sme zaznamenali počas výskumu viacero, dokumentuje ich aj výskum A. Závodného [rkp.].

Nemecky ovplyvnené hydronymá západného Slovenska sú typické aj formantom ***-štún***, ***-štán < -stein***. Túto hláskovú zmenu považuje J. Voda [rkp.: 22] za vplyv bratislavsko-nemeckého nárečia. Najtypickejším príkladom je TN. Pajštún < azda z Peylestian. Z TN. Pajštún vznikol VN. ***Pajštúnska vyvieračka*** [Závodný rkp.: 279]. Ďalšími hydronymami sú napr.:

Kanál Raštún (Rošlím) < azda Roth, Stein [Hladký 2011: 107]. J Voda [rkp.: 22] uvádza výklad TN. Roštún zo skomol. Rachštein;

Heštún, ***Hoštúnek < Hecht***, ***Stein*** [Závodný rkp.: 279].

Zaujímavým znakom je aj alternácia ***e (ö)***, ***o > i***, ***u***. Štandardná nemecká lexéma *der Vogel* (*die Vögel*) má v strednej bavorčine podobu Vuugl (Viigl) – v našom jazyku počuteľná ako [:fúgl:]. J. Hladký [2011: 152] uvádza ***VN. Fúgelka*** (→ Dudváh), ktorý by mohol byť motivovaný spomínaným apel. der Vogel (v blízkosti rybníka Fúgelka sa nachádza rovnomenná horáreň).

Vo svojom príspevku sme nevyčerpali celý repertoár nemeckých hydroným, usilovali sme sa však načrtnúť problematiku spoločensko-jazykového pôsobenia nemeckého a slovenského etnika a ich odraz v názvosloví. Keďže ide o jav typický najmä pre vinohradnícku oblasť Malých Karpát, považovali sme za dôležité objasniť ho.

Bibliografia

Dubovský Ján, Žudel Juraj, 1982, *Dejiny Pezinka*, Bratislava.

Ďurkovská Mária, 2007, *História nemeckého osídlenia na území Slovenska do začiatku 19. storočia*, www.saske.sk/cas/archiv/2-2007/durkovska.html [dostupné: 15.08.2015].

Hladký Juraj, 2011, *Hydronymia povodia Dudváhu*, Trnava.

Krško Jaromír, 2008, *Hydronymia povodia Hrona*, Banská Bystrica.

Voda Ján, 1947, rkp.

Závodný Andrej, *Hydronymia povodia Myjavy*, rkp. (v tlači).

http://www.stadtrally.de/Dialekte/mittelbayrisch.html

Mária Beláková

Slovak and German connections in the hydronyms of Western Slovakia

(Summary)

Our study deals with the hydronyms in the western region of Slovakia. These proper names petrify some very interesting elements of German lexicon, specifically the language of Bavarian settlers in the 12th to the 15th centuries. We studied this specific feature in the area of Malé Karpaty, near the big watercourses Myjava, Stoličný potok, Blatina, Gidra etc. The most amazing names are those which contain the roots -štún (-štán), -pach (-poch), -perg (-perek, -perk). Some of hydronyms remain unchanged, like Bei den Sicken Linde (the name has only its German form), the others were translated or deformed, for example Holombecká dolina (from Hohlen Weg) or Sebrecký potok (from Sehr Berg).

Słowa kluczowe: niemiecka kolonizacja, hydronimia zachodniej Słowacji, bawarski dialekt, hydronim.

Key words: the German colonisation, hydronyms of the western area of Slovakia, Bavarian language.